

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.052.101 Національного
університету «Львівська політехніка»,
д.держ.упр., професору
Петровському П.М.

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора наук з державного управління, професора **Радченка Олександра Віталійовича** на дисертаційну роботу Лиса Володимира Володимировича «Механізми реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій: регіональний аспект», подану до захисту у спеціалізовану вчену раду ДФ 35.052.101 Національного університету «Львівська політехніка», на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування

Актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами, темами

На сьогодні Україна опинилась у складних кризових умовах. Це і загострення воєнно-політичної ситуації, зростання соціальної напруженості у суспільстві, різке погіршення економічного стану країни та зниження життєвого рівня добробуту населення. Але водночас саме такі кризові ситуації завжди є стартовими умовами для активних перетворень, як реакція на суспільно-політичні виклики та загрози.

В Україні розпочався другий етап реформи деінституалізації, що стартувала у 2017 р. Процес заміни системи інституційного догляду та виховання дітей на систему, яка спрямована на забезпечення прав і найкращих інтересів дітей, збереження та підтримку сім'ї, створення належних умов для виховання та розвитку дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного є основною метою реформи. Відомо, що для всебічного та гармонійного розвитку дитини необхідна сім'я, у якій формуються позитивні емоційні стосунки, забезпечуються догляд і виховання відповідно до віку, індивідуальних потреб і можливостей кожної дитини, вибудовуються її світоглядні та моральні орієнтири, формуються уміння та навички, необхідні для

успішної соціалізації. Базовими принципами реформи деінституалізації є: сім'я як найкраще середовище для виховання та розвитку дитини; збереження сім'ї для дитини як головна умова забезпечення її благополуччя та найкращих інтересів; жодна дитина не повинна залишитись без уваги, її потреби, думка та інтереси мають бути враховані.

Варто погодитись з Лисом В.В. в тому, що проблеми удосконалення механізмів ефективного реформування закладів інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій є сьогодні одним з пріоритетних напрямів соціальної політики, оскільки саме від якості соціалізації дітей, їх гармонійного розвитку залежить майбутнє оновлення потенціалу країни, подальший розквіт та добробут України.. З огляду на це, актуальність теми дослідження, обраної Лисом В.В., є очевидною.

Окрім того, актуальність дисертаційної роботи підтверджується її використанням у процесі виконання наукової теми кафедри державного управління: «Діяльність громадських організацій національних меншин як чинник регіонального розвитку та консолідації українського суспільства» (державний реєстраційний № 0120U101169). Автором підготовлені матеріали про вплив ромських громадських організацій на реалізацію державної соціальної політики в сфері захисту прав дитини. За підсумками дослідної роботи подано спільні тези виступу до щорічної міжнародної науково-практичної конференції «Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку», НАДУ при Президентові України, м. Київ.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність

Здобувачем узагальнено і коректно використано ґрунтовні наукові дослідження з історії, теорії та методології державного управління, що сприяло формуванню концептуального бачення специфічного поля дослідження та виробленню системного підходу до аналізу предмету дослідження. Сформульовані наукові положення та висновки щодо обґрунтування вдосконалення регіонального аспекту реалізації механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій та інноваційних шляхів удосконалення таких механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій містять оригінальні ідеї, які в сукупності розв'язують визначене в роботі наукове завдання, є

достатньо обґрунтованими, підтверджені використанням значного масиву теоретичного та емпіричного матеріалу.

Поставлена автором мета дисертаційної роботи досягнута і логічно розкрита шляхом послідовного вирішення поставлених завдань – обґрунтування теоретичних підходів до проблеми реалізації реформи у системі інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій з урахуванням регіонального аспекту; аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження; розгляд нормативно-правового забезпечення механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій; систематизація проблем регіонального аспекту запровадження механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій; аналіз світового досвіду реформування системи інституційного догляду дітей; виокремлення пріоритетних напрямків удосконалення механізмів реформування у сфері інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в Україні; обґрунтування концептуальної моделі удосконалення механізмів реформування інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в регіоні; визначення шляхів удосконалення механізмів реформування інституційного догляду та виховання дітей соціально вразливих категорій в Україні..

Найбільш суттєві наукові та практичні результати, одержані здобувачем, викладено в загальних висновках та висвітлено в опублікованих працях.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій» обґрунтовано доцільність розвитку інтегрованих соціальних служб в територіальних громадах, що дозволить гарантувати надання соціальних послуг особам/сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах згідно чинного законодавства. Стратегіями реалізації завдань інтегрованих соціальних служб є: по-перше, підтримка сімей з дітьми, формування засад відповідального материнства та батьківства; по-друге, виявлення та подолання причин, що породжують сімейне неблагополуччя; по-третє, запобігання вилученню дитини із сім'ї; по-четверте, розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; по-п'яте, реінтеграція та соціалізація дітей, які перебували в інтернатних закладах. Зазначено, що одним з ефективним альтернативних варіантів догляду, які існують в сучасних країнах, є утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених сімейного піклування, в дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях.

Акцентовано увагу на питаннях соціальної підтримки таких будинках та прийомних сімей, надання їм матеріальної допомоги, житла, відповідного супроводу щодо виховання дітей, які мають особливі потреби. Визначено, що система інституційного догляду дітей в Україні – це системна взаємопов’язана діяльність державних закладів та установ, які підпорядковані та координуються центральними виконавчими органами влади (зокрема, Міністерству соціальної політики України, Міністерству освіти і науки України та Міністерству охорони здоров’я України), що здійснюють побутову, виховну, соціально-педагогічну діяльність, спрямованих на розвиток та соціалізацію дитини у сучасне суспільства з урахуванням глобалізаційних та інформаційних викликів, задоволення освітніх потреб дитини та формування побутових навичок з метою подальшого проживання у суспільстві. Водночас, система державного управління у сфері інституційного догляду дітей в Україні – це організаційно-функціональна сукупність ієрархічно впорядкованих органів державної влади та місцевого самоврядування, які в межах своїх повноважень здійснюють управлінський організуючий вплив на функціонування закладів (установ, організацій) інституційного догляду дітей з метою розвитку та соціалізації дітей у сучасне суспільства з урахуванням глобалізаційних та інформаційних викликів, задоволення освітніх потреб дитини та формування побутових навичок з метою подальшого проживання у суспільстві.

У другому розділі «Сучасний стан механізмів державного управління у сфері інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в Україні та за кордоном» обґрунтовано, що існуюча національна інституційна модель утримання дитини в інтернатному закладі на тривалий період справляє негативний вплив на розвиток та соціалізацію дитини, оскільки не сприяє розвитку важливих навичок співіснування у суспільстві, колективі, оточенні, крім того, це абсолютно неадекватна та нераціональна модель утримання та догляду за дітьми, оскільки не надає важливих універсальних побутових навичок, навичок комунікації та інтеграції у суспільство. З’ясовано, що, деінституціалізація – це формування на законодавчих підставах системи ефективного виховання та розвитку дітей соціально незахищених категорій через надання їм інноваційних форм соціальних та адміністративних послуг. Проаналізований світовий досвід реформування системи інституційного догляду за дітьми виявив, що теорія і практика системи соціального захисту дітей у світі має значно вищий офіційний статус, ніж в Україні. Виходячи з аналізу форм

влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, в Європейських країнах можна прийти до висновку про те, що, ґрунтуючись на багаторічному прагненні до скорочення і ліквідації сирітства, держави прийшли до єдиного правильного рішення – превентивним заходам з попередження сирітства, тобто виявлення кризових сімей, тимчасового приміщення дитини в прийомну сім'ю до виправлення кризової ситуації в біологічній сім'ї, а при неможливості останнього – до підбору усиновителів.

У третьому розділі «Пріоритетні напрями розвитку механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в Україні» Проведений аналіз дає підстави виокремити наступні чотири механізми реформування та розвитку системи інституцій для соціалізації дітей соціально вразливих категорій, зокрема: 1) правовий, який полягає у модернізації чинного законодавства відповідно до вимог міжнародних договорів та нормативно-правових документів, спрямованих на всебічний розвиток дитини; 2) організаційний, який передбачає делегування функцій центральних органів виконавчої влади місцевим органам самоврядування в частині фінансування та трансформації, модернізації інституцій для дітей; 3) інноваційний, який передбачає імплементацію інноваційних форм надання адміністративних послуг у закладах, де здійснюється інституційний догляд та виховання дітей соціально незахищених категорій; 4) комунікативний, який полягає у запровадженні дієвого громадського моніторингу за закладами інституційного догляду; 5) створення спільно з вищими навчальними закладами навчальних центрів та програм для підвищення кваліфікації представників управління соціальної галузі територіальних громад. Обґрунтовано, що реалізація процесу трансформації та реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в регіонах слід здійснювати в такі етапи. Перший етап. Удосконалення законодавства щодо забезпечення інституційного догляду в Україні з урахуванням процесів децентралізації. Другий етап. Запровадження моделі механізмів реформування інституційного догляду дітей в регіоні та територіальних громадах. Третій етап. Аудит закладів інституційного догляду дітей в Україні та створення реєстру інтернатних установ для дітей. Четвертий етап. Реалізація проекту забезпечення освіти дітей, які перебувають на утриманні держави, у звичайних закладах середньої освіти. П'ятий етап. Запровадження пілотного проекту у чотирьох областях: Київській,

Дніпропетровській, Харківський та Львівський з метою формування інноваційних закладів, спрямованих на надання адміністративних послуг сім'ям з дітьми, сім'ям дітей з інвалідністю, малозабезпеченим сім'ям, сім'ям, як знаходять у важких життєвих обставинах. Шостий етап. Формування соціальної реклами у засобах масової інформації щодо позитивного досвіду виховання дітей у сім'ях, надання інформації щодо інноваційних центрів з надання допомоги сім'ям з дітьми, які це потребують, висвячення досвіду діяльності таких центрів. Сьомий етап. Створення психологічних мобільних служб допомоги сім'ям, які опинилися у важких життєвих обставинах з метою корегування їх поведінки, надання матеріальної та моральної підтримки з метою виховання дітей у сім'ях. Восьмий етап. Організація на базі закладів інституційного догляду дітей в Україні сімейних будинків для дітей. Запровадження мотиваційних стимулів для впровадження такого типу догляду за дітьми, якщо залишення у сім'ї неможливо або шкодить дитині. Дев'ятий етап. Децентралізаційні механізми реформування системи інституційного догляду дітей в Україні. Десятий етап. Впровадження інноваційних форм надання різноманітних послуг сім'ям з дітьми відповідно до потреб. Одинадцятий етап. Впровадження механізмів громадського моніторингу за закладами інституційного догляду дітей в Україні. Дванадцятий етап. Створення на центральному та регіональному рівнях Державної служби захисту прав дітей з метою формування дієвих механізмів контролю та відповідальності органів місцевого самоврядування територіальних громад за неякісні та неефективні надані соціальні та адміністративні послуги дітям соціально незахищених категорій ті їх сім'ям.

Викладене вище свідчить про достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження. Висновки в цілому відповідають поставленим завданням, відповідно відтворюються в оприлюдненому тексті анотації.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях

Достовірність результатів і висновків дослідження забезпечується чітко визначеною методологією, загальних і спеціальних методів наукового пізнання – метод класифікації, логіко-семантичний, системно-структурний, компаративний, порівняльно-історичний та проблемно-хронологічний методи, статистичний і документальний аналіз тощо.

Погоджуючись із сформульованими в дисертації конкретними положеннями, які визначають наукову новизну отриманих результатів, особливо хочу відзначити окремі з них, що є найбільш важливими.

У роботі вперше сформовано концептуальну модель удосконалення механізмів реформування інституційного догляду дітей в регіоні та шляхи її реалізації, в якій до основних етапів зазначеної моделі віднесено: розробку та впровадження Стратегії розвитку інституційного догляду та виховання дітей в Україні на 21 2021-2031 роки; проведення органами виконавчої влади (зокрема, Міністерством соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством освіти і науки України, Міністерством розвитку громад і територій України) аудиту (моніторингу) регіонів в частині потреб та можливостей дітей, визначення сімей з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, визначення можливостей інституційного розвитку щодо захисту таких сімей та дітей, створення «Дорожньої карти» по кожному регіону щодо можливостей трансформації закладів інституційного догляду та виховання дітей; формування у регіонах реєстрів дітей та сімей з дітьми; реформування інституцій з урахуванням потреб дитини та сімей з дітьми; запровадження багатопрофільності закладів; запровадження соціальних стандартів підтримки дітей, сімей з дітьми в територіальних громадах; запровадження дієвого громадського контролю за якістю надання послуг сім'я з дітьми в громадах.

Безперечним науковим здобутком автора є шляхи вдосконалення управлінських механізмів у сфері інституційного догляду дітей в Україні в частині розробки і запровадження Стратегії розвитку інституційного догляду дітей в Україні на 2021-2031 роки; систематизація нормативно-правового забезпечення механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій; узагальнення науково-практичних підходів щодо виокремлення кластерів проблем у сфері інституційного догляду дітей в Україні, що включають: відсутність єдиного науково обґрунтованого підходу до реформування регіонального аспекту механізмів інституційного догляду дітей; неефективність громадського контролю за якістю та ефективністю надання адміністративних послуг дітям спеціально уповноваженими інституціями; відсутність професійно підготовлених фахівців, які б здійснювали розвиток та соціалізацію дитини відповідно до вимог глобалізаційного та інформаційного суспільства; відсутність встановлених показників ефективності діяльності

системи інституційного догляду на регіональному рівні; відсутність прозорих механізмів розподілу повноваження між центральними та місцевими органами виконавчої влади в частині формування інституцій догляду та соціалізації дітей; відсутність достатнього фінансування системи інституційного догляду; відсутність фахівців з реформ, які б реалізували інноваційні механізми догляду дітей на регіональному рівні.

Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 13 наукових працях, серед яких: 6 наукових статтях, які опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, в тому числі 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, а також у 7 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Практичне значення одержаних результатів дослідження

Достовірність наукових положень, сформульованих у дисертації, підтверджується їх впровадженням у діяльності органів державної влади, зокрема: Уповноваженого Президента України з прав дитини щодо впровадження у проектах, спрямованих на формування ефективних механізмів захисту прав та інтересів дітей у сфері соціальної політики та моніторингу їх реалізації (довідка від 15.05.2019 року № 32-06/985); Львівського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді 24 (довідка від 20.07.2020 року № 406); Міністерства соціальної політики України (довідка від 18.01.2021 року № 199/0/290-21/57); Львівської обласної державної адміністрації (довідка від 10.02.2021 року № 5/21-1382/0/2-21/5-25.2).

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації

Аналіз змісту анотації та основних положень тексту дисертаційного дослідження Лиса Володимира Володимировича засвідчив їхню повну ідентичність в частині формулювання мети, об'єкту, предмету, завдань, положень новизни, висновків до розділів, загальних висновків. Загалом зміст анотації відтворює інформацію про методологію дослідження, способи аргументації положень, основні ідеї тексту дисертації, викладені стисло.

Анотація не містить інформації, яка була б відсутньою в дисертації. Дисертація та оприлюднена анотація оформлені відповідно до вимог діючого Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів».

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи отримані Лисом В.В. результати виконаного нею дослідження, підкреслюючи їх наукову та практичну цінність, водночас слід вказати на такі недоліки та зауваження дискусійного характеру:

1. У розділі 1.2. «Поняття та сутність механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій» здійснена систематизація наукових підходів до основних дефініцій дослідження, зокрема визначено поняття «система інституційного догляду та виховання дітей в Україні», «система державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні», «механізми реформування системи інституційного догляду та виховання дітей», «соціально вразливих категорій дітей» та ін. На нашу думку, було б доцільно розмежувати поняття «механізм державного управління системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій» та «механізм реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій». Також варто було б визначити кваліфікаційні ознаки вибору, чому використовується сукупність механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій, а не єдиний комплексний механізм.

2. Крім того, у розділі 1.2. «Поняття та сутність механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій» виокремленні заклади інституційного догляду та виховання дітей: загальноосвітня школа-інтернат; навчально-реабілітаційний центр; спеціальна загальноосвітня школа-інтернат; спеціальна загальноосвітня школа; дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; малий груповий будинок; будинки дитини; притулки для дітей служби у справах дітей відповідної місцевої державної адміністрації. Автором доцільно додатково обґрунтувати таку класифікацію закладів інституційного догляду та виховання дітей і це зробити у другому розділі з наведенням прикладів таких закладів та визначення недоліків та переваг функціонування зазначених закладів інституційного догляду та виховання дітей.

3. У розділі 1.3. «Нормативно-правові засади реалізації механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій» здійснено аналіз та систематизація нормативно-правових засад реалізації механізмів реформування системи інституційного догляду дітей

соціально вразливих категорій. Разом з тим, автором було б доцільно систематизувати саме нормативно-правові механізми щодо реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в Україні, а нормативно-правові документи, які стосуються саме реалізації механізмів реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в Львівській області розглянути у другому розділі дисертаційного дослідження. Крім того, було б доцільно проаналізувати нормативно-правові документи, які стосуються децентралізації з урахуванням реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій.

4. У розділі 2.2 «Деінституціалізація як частина процесу децентралізації повноважень у сфері інституційного догляду дітей» автором здійснено аналіз сучасних тенденцій розвитку системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій з урахуванням децентралізаційних процесів та обґрунтовано неефективність існування таких інституцій. На нашу думку, було доцільно продемонструвати тенденції розвитку таких інституцій в розрізі регіонів та визначити які саме конкретні проблеми існують з урахуванням саме децентралізації.

Разом з тим, висловлені зауваження та рекомендації носять переважно дискусійний характер і не знижують загалом високого теоретико-методологічного рівня представленої дисертаційної роботи.

Загальний висновок та оцінка дисертації

Дисертаційне дослідження Лиса Володимира Володимировича на тему: «Механізми реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій: регіональний аспект виконане на належному науково-теоретичному рівні. Аналіз дисертації свідчить, що поставлена у дослідженні мета досягнута, основні завдання успішно вирішені. Одержані автором результати забезпечують розв'язання актуального наукового завдання в галузі науки «Публічне управління та адміністрування», яка полягає в обґрунтуванні концептуальних, теоретико-методичних та прикладних засад удосконалення механізмів реформування у сфері інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в Україні. Таким чином, дисертація є самостійною завершеною працею, написаною на актуальну тему, має очевидну наукову новизну, практичну значимість для теорії та практики публічного управління й

відповідає спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора наук філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 03.04.2019 р. № 283, п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Офіційний опонент

доктор наук з державного управління,

професор, професор кафедри публічного управління

та адміністрування ННІ неперервної освіти

Національного авіаційного університету,

Заслужений працівник освіти України

О. В. Радченко

Підпис О. В. Радченка засвідчую:

проректор з наукової роботи

Національного авіаційного університету

доктор наук з державного управління,

професор, Заслужений юрист України

Є. О. Романенко